

التشارات مشاوران آموزش

ناشر تخصصی عمومی و علوم انسانی

علوم و فنون ادبی

پایه ۱۰
نظام جدید

درسنامه جامع و کامل
۶۷۲ پرسش چهارگزینه‌ای و تشریحی
چینش هدف‌دار تست‌ها
تحلیل بیش از ۳۰۰ بیت بر پایه قلمروهای سه‌گانه همراه تست
پاسخنامه تشریحی

مؤلف:

معصومه سلیمی

در این درس چه می‌آموزیم؟

- ۱- متن چیست؟
- ۲- آیا فقط باید نوشته‌های روی کاغذ و کتاب را متن دانست؟
- ۳- انواع متن کدام‌اند؟
- ۴- چگونه با یک متن برخورد کنیم؟
- ۵- برای تحلیل و بررسی هر متن، به چه نکاتی باید مسلط باشیم؟

هر چیزی که ذهن ما را به پویایی در آورد متن محسوب می‌شود. متن‌ها انواع متفاوت دارند (دیداری، شنیداری، بویایی و ...) و این متون قابلیت تبدیل شدن به یکدیگر را دارند. برای بررسی یک متن باید آن را از سه دیدگاه «زبانی»، «ادبی» و «فکری» عبور دهیم. این روش از آسان‌ترین و کاربردی‌ترین روش‌ها برای بررسی متن است.

متون یا آثار ادبی به دو بخش کلی تقسیم می‌شوند. شعر | نثر

حالا دقت کنید که برای تحلیل هر یک از آثار شعر یا نثر در سه قلمرویی که ذکر کردیم، چه نکاتی را باید مورد توجه قرار دهیم؟

- ۱- خوانش
- ۲- شناسایی و استخراج نکات ادبی
- ۳- شناسایی و استخراج نکات ادبی
- ۴- شناسایی و استخراج نکات فکری
- ۵- نتیجه‌گیری و تعیین نوع.

شعر

۱- خوانش شعر

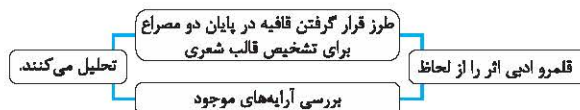
نخستین گام مؤثر در رویارویی با متن «خواندن دقیق» متن است. قبل از خواندن متن باید نگاهی کلی از اول تا آخر به متن بیندازیم. چرا؟ به دلیل کشف «لحن» و «آهنگ». پس از کشف لحن مناسب متن تازه می‌فهمیم که چگونه باید آن را بخوانیم.

۲- شناسایی و استخراج نکات زبانی

در بررسی قلمرو زبانی یک اثر نکات زیر مورد توجه قرار می‌گیرد:

- توجه به واژگان کهن	- توجه به کاربردهای شبکه معنایی	- توجه به کاربردهای تاریخی دستور	- توجه به ساختمان واژه‌ها
- توجه به واژگان غیر فارسی	- توجه به ترکیب‌سازی‌ها	- توجه به سادگی و کوتاهی جمله‌ها	- توجه به زبان شعر

۳- شناسایی و استخراج نکات ادبی

۴- شناسایی و استخراج نکات فکری

چهارمین گام در تحلیل یک شعر استخراج نکات فکری آن است، یعنی دریابیم که شاعر هدفش از گفتن شعر مذکور چیست؟ و چه دلیلی در به کار بردن اصطلاحات ادبی در شعر یاد شده دارد؟

۵- نتیجه‌گیری و تعیین نوع

پنجمین گام و آخرین گام در تحلیل هر شعر، نتیجه‌گیری و تعیین نوع است، یعنی دریابیم که چه چیزی در شعر نهفته است و با استفاده از آن و با استناد بر آن بتوانیم آن شعر را در زمره و رده انواع ادبی جای دهیم.

نثر

۱- خوانش متن

نکاتی که در بالا برای بررسی شعر برشمردیم، برای نثر نیز به کار می‌روند. یعنی در مرحله خوانش با «چشم خوانی» مواجه هستیم. یعنی ابتدا با آرامش متنی را که به ما داده شده را از نظر می‌گذرانیم. پس از چشم‌خوانی گام‌های بعدی را در بررسی و تحلیل نثر برمی‌داریم.

۲- شناسایی و استخراج نکات زبانی

۱- کاربردهای کهن که امروزه به گونه‌ای دیگر به کار گرفته می‌شوند. ۲- جمع کلمات با نشانه «ان». ۳- به کارگیری کلمه در معنی دیگری مثل کلمه «قاتل» در معنای گشنده برای غیر انسان. ۴- جذا نویسی نشانه منفی ساز فعل «ن» مثل «نه اندیشید» که امروز می‌نویسم نیندیشید. ۵- کاربرد «را» به معنی «برای» ۶- توجه به ترکیب‌سازی‌ها مثل: زنبورخانه به جای لانه زنبور ۷- توجه به نوع جملات

۳- شناسایی و استخراج نکات ادبی

۱- توجه به شبکه معنایی میان واژگان ۲- توجه به تضاد واژه‌ها بین هم ۳- توجه به تمثیل‌های به کار رفته در نثر و.....

۴- شناسایی و استخراج نکات فکری

نوع نگاه و تفکر نویسنده در کل اثر بررسی می‌شود. یک متن می‌تواند تعلیمی، حکمی، عرفانی، فلسفی و... باشد.

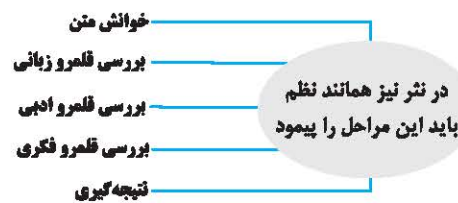
۵- نتیجه‌گیری و تعیین نوع

جهت «نتیجه‌گیری» و «تعیین نوع هر متن» در نثر باید دید که نویسنده چه فکری را به خواننده انتقال خواهد داد. همچنین توجه به درون مایه اثر داشته باشیم که این متن جزء کدام نوع از آثار ادبی قرار می‌گیرد.

جمع‌بندی

برای تحلیل شعر ابتدا متن را خوب و درست بخوانید. سپس نکات زبانی، ادبی و فکری آن را استخراج کنید. در آخر از آن نتیجه بگیرید.

درس اول

پرسش‌های تشریحی

تعیین کنید کدام عبارت درست و کدام عبارت نادرست است

X	✓	
☐	☐	۱. هر نوشته‌ای که کلام ما را پویا کند متن است.
☐	☐	۲. هنگامی که از متن سخن می‌گوئیم خواست ما فقط نوشته‌های روی کاغذ و کتاب است.
☐	☐	۳. تنها صدایی که می‌شنویم متن است و رویدادی که می‌بینیم یا چیزی که لمس می‌کنیم حواس ما هستند.
☐	☐	۴. کتاب‌ها معمولاً متون دیداری به شمار می‌روند.
☐	☐	۵. کتاب‌هایی که خواننده یا دیده می‌شوند به آنها متون شنیداری می‌گویند.
☐	☐	۶. مقصود از متن تنها آثار نثر فارسی است.
☐	☐	۷. یکی از کاربردی‌ترین روش‌ها برای بررسی متن تحلیل آن از سه قلمرو زبانی، فکری و ادبی است.
☐	☐	۸. آخرین گام در بررسی هر شعر نتیجه‌گیری و تعیین نوع رده ادبیاتی شعر است.
☐	☐	۹. قدم بعدی پس از خواندن شعر، استخراج نکات زبانی شعر است و نکات برجسته قلمرو زبانی را پس از خواندن شعر شناسایی و دسته‌بندی می‌کنیم.
☐	☐	۱۰. اگر شعری در قالب داستان بیان شود و حکمت و معرفتی در آن نهفته باشد، از نظر انواع ادبی در رده ادبیات تعلیمی - عرفانی جای دارد.
☐	☐	۱۱. نخستین گام در رویارویی با متن، درک متن از نقطه شروع تا پایان آن است.
☐	☐	۱۲. اولین گام برای ورود به دنیای نثر، خوانش است.
☐	☐	۱۳. کاربرد کهن واژگان در متن از نکاتی است که در بررسی قلمرو ادبی جای می‌گیرد.
☐	☐	۱۴. کاربردهای تاریخی دستور در قلمرو زبانی بررسی می‌شود.
☐	☐	۱۵. استخراج نکات فکری مرحله چهارم از بررسی متن است.

جاهای خالی را با کلمات مناسب پر کنید (واژگان کلیدی)

- هر چیزی که ذهن ما را به در آورد «متن» است.
- هنگامی که از سخن می‌گوئیم، خواست ما فقط نوشته‌های روی کاغذ و کتاب نیست.
- مقصود از متن آثار و است.
- اولین گام در تحلیل هر شعر است.

- ۲۰. از قرار گرفتن قافیه در پایان هر دو مصراع یک بیت می‌فهمیم که قالب شعر است.
- ۲۱. وقتی متن را یک بار از نظر می‌گذرانیم به آن.....می‌توان گفت.
- ۲۲. برای ورود به دنیای متن اولین گام است.
- ۲۳. از کاربردی‌ترین شیوه‌ها در بررسی متن، گذراندن آن از سه دیدگاه.....، و..... است.
- ۲۴. پیش از خوانش نگاهی کلی به متن از آغاز تا انجام برای کشف..... و..... ضروری است.

به پرسش‌های زیر پاسخ کوتاه دهید

- ۲۵. آنچه ذهن را پویا می‌کند چه نام دارد؟
- ۲۶. انواع متون را نام ببرید.
- ۲۷. اولین گام در تحلیل شعر چیست؟
- ۲۸. پس از خوانش شعر کدام دیدگاه مورد بررسی قرار می‌گیرد؟
- ۲۹. از قرار گرفتن قافیه در پایان هر دو مصراع یک بیت، قالب آن شعر چه خواهد بود؟
- ۳۰. استخراج کنایات، مراعات نظیر، تشبیه در قالب کدام گام از تحلیل متن جای می‌گیرد؟
- ۳۱. مراحل مورد بررسی در تحلیل یک اثر چیست؟
- ۳۲. قبل از نخستین گام در تحلیل متن باید چه کرد؟
- ۳۳. کاربردهای کهن که امروزه به گونه‌ای دیگر به کار گرفته می‌شوند جزء کدام گام از تحلیل متن است؟
- ۳۴. آخرین گام در تحلیل متن چه نام دارد؟
- ۳۵. توجه به شبکه معنایی واژه‌ها جزء کدام گام تحلیل متن است؟

به پرسش‌های زیر پاسخ کامل دهید

- ۳۶. در خصوص پدیده «متن» توضیح دهید و انواع متن را نام ببرید.
 - ۳۷. مراحل تحلیل شعر را نام ببرید.
 - ۳۸. مثنوی چگونه قالبی است؟
 - ۳۹. نکته زبانی بیت زیر چیست؟
 - ۴۰. نکات ادبی بیت زیر را بیابید.
- «که گر صیّاد بیند هم‌چنینم / دهد حالی به گازر پوستینم»
- «بگفت این و به صد دستان و تزویر / بجست از دام، همچون از کمان، تیر»

خودارزیابی

۱- مفهوم «متن» را با ذکر دو مثال توضیح دهید.

۲- یکی از آسان‌ترین و کاربردی‌ترین شیوه‌ها در بررسی و تحلیل متن چیست؟

۳- با توجه به قلمرو فکری، دیدگاه خود را دربارهٔ محتوا و موضوع سرودهٔ زیر بنویسید.

آب را گل نکنیم؛

در فرو دست انگار، کفتری می‌خورد آب

یا که در بیشهٔ دور، سیره‌ای پَر می‌شوید

یا در آبادی، کوزه‌ای پَر می‌گردد.

آب را گل نکنیم؛

شاید این آب روان، می‌رود پای سپیداری، تا فرو شوید اندوه دلی؛

دست درویشی شاید، نان خشکیده فرو برده در آب ...

(سهراب سپهری)

۴- در خوانش دقیق شعر زیر، به چه نکاتی باید توجه کرد؟

نهنگی بچهٔ خود را چه خوش گفت:

به موج آویز و از ساحل بهره‌یز

به دین ما حرام آمد کرانه

همه دریاست ما را آشیانه

(اقبال لاهوری)

۵- سرودهٔ زیر را بخوانید و با توجه به قلمرو ادبی، «کنایه»، تشبیه، تشخیص، مثل و مراعات نظیر» را شناسایی کنید.

هر که زین گلشن لبی خندان‌تر از گل بایدش

خُرده‌ای از مال دنیا در بساط هر که هست

هر که می‌خواهد که از سنجیده گفتاران شود

صبر بر جور فلک کن تا برآیی روسفید

قطرهٔ آبی که دارد در نظر گوهر شدن

خاطری فارغ ز عالم چون توکل بایدش

جبههٔ وا کرده‌ای پیوسته چون گل بایدش

بر زبان، بندگرانی از تأمل بایدش

دانه چون در آسیا افتد تحمل بایدش

از کنار ابر، تا دریا تنزل بایدش

(صائب تبریزی)

۶- با توجه به متن زیر، به پرسش‌ها پاسخ دهید.

شنیدم که خلیفه‌ای خوابی دید، بر آن جمله که پنداشتی که همهٔ دندان‌های او بیرون افتادی به یک بار، بامداد، خوابگزاری

را بخواند و پرسید که: تعبیر این خواب چیست؟

مُعَبَّر گفت: زندگانی امیر، دراز باد، همهٔ اقربای تو پیش از تو بمیرند، چنان که کس از تو باز نماند.

خلیفه گفت: این مرد را صد چوب بزیند؛ چرا بدین دردناکی سخن اندر روی من بگفت؟! چه اگر همهٔ اقربای من پیش از من

بمیرند، پس آن گاه، من که باشم؟!!

خوابگزاری دیگر بیاوردند. همین خواب با وی بگفت.

خوابگزار گفت: بدین خواب که امیر گفت، دلیل کند که خداوند، دراز زندگانی‌تر از همهٔ اقربای خویش بود.

خلیفه گفت: تعبیر از آن بیرون نشد (سخن همان است)؛ اما از عبارت تا عبارت، بسیار فرق است؛ این مرد را صد دینار

بدهید.

(قابوس‌نامه)

الف) دو ویژگی زبانی را استخراج کنید.

ب) چه عاملی سبب شد خلیفه، رفتاری متفاوت با دو خوابگزار داشته باشد؟

۷- حکایت زیر را بخوانید و آن را از دید قلمرو ادبی و فکری، بررسی کنید.

«روزی شخصی پیش پهلول، بی‌ادبی نمود.

پهلول او را ملامت کرد که چرا شرط ادب به جا نیاوردی؟

او گفت: چه کنم؟ آب و گل مرا چنین سرشته‌اند.

گفت: آب و گل تو را نیکو سرشته‌اند، اما لگد کم خورده است!».

(لطیف الطوائف)

عاطفه

- شعر و موسیقی هر دو برای برانگیختن حس و حال عاطفی به کار می‌روند.
- حالت‌هایی چون اندوه، شادی، امید، یاس، حیرت و تعجب نموده‌های عاطفه‌اند که شاعر می‌خواهد آن‌ها را آنچنان که خود احساس کرده به دیگران انتقال دهد.
- اساسی‌ترین عامل پیدایش شعر، «عاطفه» است. به این منظور شاعر از زبان بهره می‌جوید و واژه‌هایی را برمی‌گزیند که با قرار گرفتن در کنار هم آهنگی خاص را پدید آورند.
- به این بیت از استاد مسلم زبان فارسی «سعدی» توجه کنید:

من خود به چشم خویشتم، دیدم که جانم می‌رود

در رفتن جان از بدن، گویند هر نوعی سخن

وقتی این بیت را می‌خوانیم ناخودآگاه احساس همدردی با شاعر ما را فرامی‌گیرد. شاعر چنان حالت اندوه خود را از رفتن و فراق یار بیان می‌کند که گویی آن صحنه را می‌بینیم. یعنی بار عاطفی این غزل بر خواننده تأثیر زیادی دارد.

وزن

- پس از عاطفه مهم‌ترین و مؤثرترین عامل در شعر، «وزن» است.
- وزن «فراکی» است که از احساس نظم حاصل می‌شود؛ امری حسی و ذهنی است و به وسیلهٔ حواس ما درک می‌شود.
- وزن جزء طبیعت شعر است و برای نشان دادن عواطف نمی‌توان از آن چشم پوشید و موجب ایجاد نظم و هماهنگی در طول مصراع‌ها می‌شود.
- برخی اشعار مانند اشعار «ستیی» فارسی دارای وزن هستند و در مقابل اشعار «مدرن» مانند اشعار سپید فاقد وزن هستند. به این بیت از «هوشنگ ابتهاج» دقت کنید:

سایهٔ او گشتم و او، بُرد به خورشید مرا

مژده بدها مژده بدها یار پسندید مرا

همانطور که هنگام ادای بیت متوجه شدید ضرب و آهنگ و وزن بیت به گونه‌ای است که حالت شادی را به شما منتقل می‌کند. آهنگ و ضرب طرب انگیز و گوش نواز بیت با محتوا کاملاً هماهنگ است.

لحن

- لحن نحوهٔ خواندن و بیان متن با توجه به «فضای حاکم» بر کل آن است.
- توجه به فضای عاطفی و آهنگ متن سبب «کشف لحن» می‌شود.
- تشخیص لحن مناسب هر متن خواندن را «هانشین‌تر» و «درک مهتوا» را آسان‌تر می‌سازد.

به شعر اخوان ثالث توجه کنید:

آسمانش را گرفته تنگ در آغوش

ایر، با آن پوستین سرد نمناکش

باغ بی برگی

روز و شب تنهاست

با سکوت پاک غمناکش.

وقتی این شعر را می‌خوانیم صدای ما یک افتری پیدا می‌کند حالتی مثل دکلمه، آهسته می‌شود. غمی که بر کل متن حاکم است بر لحن و نوع خواندن ما نیز تأثیر می‌گذارد.

تعیین کنید کدام عبارات درست و کدام عبارات نادرست است

X	✓
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐

- ۴۱. زبان و موسیقی هر دو برای برانگیختن حسّ و حال عاطفی به کار می‌روند
- ۴۲. اساسی‌ترین عامل پیدایش شعر، وزن است.
- ۴۳. وزن ادراکی است که از احساس نظم حاصل می‌شود.
- ۴۴. عاطفه جزء طبیعت شعر است.
- ۴۵. اشعار سپید مانند اشعار سنتی دارای وزن هستند.
- ۴۶. لحن نحوه خواندن و بیان متن با توجه به فضای حاکم بر کل آن است.
- ۴۷. توجه به فضای عاطفی و آهنگ متن سبب کشف وزن می‌شود.

جملهای خالی را با کلمات مناسب پر کنید (واژگان کلیدی)

- ۴۸. شاعر برای انتقال عاطفه خود به دیگران از کمک می‌گیرد.
- ۴۹. و به انتقال بهتر احساس و عاطفه کمک می‌کند.
- ۵۰. ادراکی را که از احساس نظم حاصل می‌شود، گویند.
- ۵۱. اساسی‌ترین عامل پیدایش شعر است.
- ۵۲. امری حسی و ذهنی است و به وسیله حواس ما درک می‌شود.
- ۵۳. تشخیص لحن مناسب هر متن خواندن را و را آسان‌تر می‌سازد.

به پرسش‌های زیر پاسخ کوتاه دهید

- ۵۴. دو پدیده‌ای که در برانگیختن حسّ و حال عاطفی مؤثرند کدامند؟
- ۵۵. شاعر برای انتقال عاطفه خود به دیگران از چه چیزی کمک می‌گیرد؟
- ۵۶. اساسی‌ترین عامل پیدایی شعر چیست؟
- ۵۷. چه عاملی پس از عاطفه مهم‌ترین و مؤثرترین عامل در شعر است؟
- ۵۸. با توجه به ابیات:

دم نای رویین و هندی ذرای
به ایر اندر آمد فغان و خروش

خروش آمد و ناله کرنای
زمین آمد از سُمّ اسبان به جوش

الف) کدام عوامل باعث غنی‌تر شدن بار حماسی فضای شعر شده‌اند؟

ب) چه پدیده‌هایی با محتوای این شعر هماهنگی دارند؟

۵۹. در ابیات:

چشم بد از روی تو دور ای صنم
هر که ببیند چو تو حور ای صنم

ما همه چشمیم و تو نور ای صنم
روی میوشان که بهشتی بود

از سخن شاعر چه حالتی به خواننده منتقل می‌شود؟

به پرسش‌های زیر پاسخ کامل دهید

که از جهان ره و رسم سفر براندازم
از بر یار آمده‌ای مرحبا

تفاوت حسّ و حال حاکم بر فضای بیت
به یاد یار و دیار آنچنان بگریم‌زار
ای نفس خرم باد صبا

با بیت

در چیست؟

خودارزیابی

۱- نمونه‌های زیر را بخوانید، آنها را از دید آهنگ و موسیقی با هم مقایسه کنید و تفاوت آنها را بیان کنید.

(الف)	ای ساریان آهسته ران کارام جانم می‌رود محمل بدار ای ساریان، تندى مکن با کاروان	(سعدى)	وان دل که با خود داشتیم با دلستانم می‌رود کز عشق آن سرو روان، گویی روانم می‌رود
(ب)	مرا در منزل جانان چه امن عیش چون هر دم شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین هایل	(ماقلا)	جرس فریاد می‌دارد که بر بندید محمل‌ها کجا دانند حال ما سبکباران ساحل‌ها
(پ)	بیا تا همه دست نیکی بریم نباشد همی نیک و بد پایدار	(فردوسی)	جهان جهان را به بد نسپریم همان به که نیکی بود یادگار
(ت)	ای مهر تو در دل‌ها، وی مهر تو بر لب‌ها تا خار غم عشقت آویخته در دامن گر در طلبت رنجی ما را برسد شاید گویند مگو سعدی چندین سخن از عشقش	(سعدى)	وی شور تو در سرها وی سر تو در جان‌ها کوته‌نظری باشد رفتن به گلستان‌ها چون عشق حرم باشد سهل است بیابان‌ها می‌گویم و بعد از من گویند به دوران‌ها

۲- نمونه‌های زیر را بخوانید و درباره تفاوت عواطف و حسن و حال حاکم بر فضای شعر، گفت و گو کنید.

(الف)	ای نفس خرم باد صبا قافله شب چه شنیدی ز صبح بر سر خشم است هنوز آن حریف	(غزلیات، سعدى)	از بر یار آمده‌ای، مَرَحبا مرغ سلیمان چه خبر از سبا؟ یا سخنی می‌رود اندر رضا؟
(ب)	زین درد، خون گریست سپهر و ستاره هم بر سر زدند از آلم زاده بتول بستند راه مهلت او از چهار سو کردند قتل عام به نوعی که شد قتیل بر قتل شیرخواره نکردند اکتفا بر خور نشست از اثر نعل میخ‌کوب آن پیکر شریف چو بر روی خاک ماند زین نظم، شد گشوده به رویم در آلم	(فداپن)	خونگشت، قلب لعل و دل سنگ خاره هم تنها همین نه مریم و هاجر، که ساره هم تنها نه راه مهلت او، راه چاره هم از کودکان آل نبی، شیرخواره هم تاراج برده‌اند ز کین، گاهواره هم تنها نه نقش ماه، که نقش ستاره هم بر روی او پیاده گذشتت و سواره هم بر قلب من نشست، ز مَرُهَم، هزار هم
(پ)	معشوقه بسامان شد، تا باد چنین بادا ملکی که پریشان شد، از شومی شیطان شد یاری که دلم خستی، در بر رخ ما بستی زان خشم دروغینش، زان شیوه شیرینش عید آمد و عید آمد، یاری که رمیید آمد	(مولوی)	کفرش همه ایمان شد، تا باد چنین بادا باز آن سلیمان شد، تا باد چنین بادا غمخواره یاران شد، تا باد چنین بادا عالم شکرستان شد، تا باد چنین بادا عیدانه فراوان شد، تا باد چنین بادا
(ت)	دیو پیش توست پیداء، زو حذر بایست کرد چون نخواهی کت ز دیگر کس جگر خسته شود برگزین از کارها پاکیزگی و خوی نیک نیکخو گفته است یزدان، مر رسول خویش را	(ناصر مفسره)	چند نالی تو چو دیوانه ز دیو ناپدید دیگران را خیره خیره دل چرا باید خلید کز همه دنیا گزین خلق دنیا این گزید خوی نیک است ای برادر، گنج نیکی را کلید

دو پرسش کلیدی برای بحث واج آرای:

- ۱- واج آرای یعنی چه؟
- ۲- آراستن واج یا واژه‌ها چگونه صورت می‌گیرد؟

- ◀ یکی از راه‌هایی که می‌توان با آن به موسیقی کلام جلوه بخشید «واج آرای» است.
- ◀ واج آرای مربوط به سطح لفظی کلام است.
- ◀ تکرار یک واج (صامت یا مصوت) در سخن را «واج آرای» می‌گویند.
- ◀ این آرایه موجب افزایش موسیقی و تأثیر آن بر کلام می‌شود

آراستن ابیات با واج آرای:

- به بیت زیر دقت کنید:

که تا ز خال تو خاکم شود عبیر آمیز

خیال خال تو با خود به خاک خواهم برد

در وهله اول که شعر را می‌خوانید اولین چیزی که در شعر به آن برخورد می‌کنید «موسیقی شعر» است. در این بیت از حافظ صامت «خ» هفت بار تکرار شده‌است و وقتی آن را ادا می‌کنیم، نظم و هماهنگی خاصی از کلام به ما القا می‌شود.

به این بیت از فرمانروای ملک سخن، «سعدی» توجه کنید و بگویید کدام واج عامل پیدایش آرایه «واج آرای» شده است؟

بازدارد پیاده را ز سبیل

خواب نوشین بامداد رحیل

دنبال صامت می‌گردید؟

پیدا نکردید؟!

یادتان باشد واج آرای فقط در تکرار صامت‌ها نیست. اگر تعریف آن را خوب یاد بگیرید متوجه می‌شوید که این آرایه در پی تکرار یک واج که می‌تواند «صامت» یا «مصوت» باشد، رخ می‌دهد. پس اگر بیت بالا را خوب بخوانیم، درمی‌یابیم که تمامی کلمات مصراع اول به وسیله مصوت کوتاه «ا» به هم پیوسته‌اند و رشته‌ای از اضافات را تشکیل داده‌اند.

آنچه در تکرار اهمیت دارد «جنبه موسیقایی و آوایی سخن» است نه شکل نوشتاری واژگان. برای مثال به بیت زیر توجه کنید:

دشمن شوند و سر برود، هم بر آن سریم

ما را سری است باتو، که گر خلق روزگار

- در بیت بالا تکرار واژه «سر» نقش مؤثری در موسیقی کلام ایفا کرده‌است.
- یک نکته دیگر هم برای تشخیص درست واج آرای طرز خوانش صحیح شعر است. اگر اشعار را درست بخوانیم، به آهنگ و موسیقی اشعار هم راحت‌تر پی می‌بریم.
- تشخیص واج آرای «صامت‌ها» محسوس‌تر و راحت‌تر از واج آرای «مصوت»‌هاست.
- واج آرای، تکرار صامت یا مصوت‌هاست.
- «واژه آرای»، تکرار واژه و کلمات.

تمرین در ابیات زیر چه آرایه‌ای موجب آهنگین شدن کلام شده است؟

تا هستم و هست، دارمش دوست

الف) پس هستی من ز هستی اوست

که بد عهد از پشیمانی، پشیمان زود می‌گردد

ب) گر اظهار پشیمانی کند گردون مشو ایمن

پاسخ: در بیت «الف» همانطور که درست حدس زدید، واژه «هست» بر آهنگین شدن کلام و تأثیر آن افزوده است. در این بیت واژه آرای موجب موسیقایی شدن بیت شده است. در بیت «ب» کلمه پشیمان موجب تشکیل واژه آرای و هماهنگی کلام شده است.

پرسش‌های تشریحی

درس سوم

تعیین کنید کدام عبارت درست و کدام عبارت نادرست است

X	✓
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐

- ۶۱. در زبان ادبی تکرار بر جاذبه، کشش و گوش نوازی سخن می‌افزاید.
- ۶۲. واج آرای مصوت‌ها از صامت‌ها محسوس‌تر است.
- ۶۳. آنچه در تکرار اهمیت دارد، شکل نوشتاری واژگان است نه جنبه موسیقایی و آوایی سخن.
- ۶۴. در بیت «خیزید و خز آرید که هنگام خزان است / باد خنک از جانب خوارزم وزان است» تکرار صامت‌های «س» و «خ» بر موسیقی و آهنگ کلام افزوده است.
- ۶۵. واج آرای، تکرار یک صامت در سخن است.
- ۶۶. واج آرای همان واژه آرای است.
- ۶۷. واج آرای عامل ایجاد کننده موسیقی لفظی است.

جاهلی خلی را با کلمات مناسب پر کنید (واژگان کلیدی)

- ۶۸. واج آرای از محسوس‌تر است.
- ۶۹. آنچه در تکرار اهمیت دارد، جنبه و سخن است.
- ۷۰. تکرار یک واج (صامت یا مصوت) در سخن نام دارد که بر و تأثیر آن می‌افزاید.
- ۷۱. در بیت زیر تکرار واج پیش از واج‌های دیگر باعث ایجاد آرایه شده است.
- ۷۲. سرِ ارادت ما و آستان حضرت دوست
در بیت زیر، تکرار واژه آرایه را به وجود آورده است.
- ۷۳. از درد سخن گفتن و از درد شنیدن
در بیت زیر، واژه سبب پدید آمدن آرایه گشته است.
- ۷۴. گفتی ز خاک بیش‌ترند اهل عشق من
در بیت زیر تکرار صامت علت به وجود آمدن آرایه ... است.
- ۷۵. شب است و شاهد و شمع و شراب و شیرینی
در بیت زیر تکرار صامت ... بر ... بیت افزوده است.
- ۷۶. ای مست شبرو کیستی؟ آیا مه من نیستی؟
که هر چه بر سر ما می‌رود، ارادت اوست
- ۷۷. با مردم بی‌درد، ندانی که چه درد است
از خاک بیش‌تر نه که از خاک کمتریم
- ۷۸. غنیمت است چنین شب که دوستان بینی
گر نیستی پس چیستی؟ ای همدم تنهای دل

به پرسش‌های زیر پاسخ کوتاه دهید

- ۷۶. با توجه به بیت:
نه من ز بی عملی در جهان ملولم و بس
الف) تکرار کدام واج، موسیقی بیت را افزایش داده است؟
ب) تکرار این واج، کدام آرایه ادبی را به وجود آورده است؟
- ۷۷. در بیت زیر کدام واژه‌ها، آرایه تکرار را به وجود آورده است؟
طاقست سر بریدنم باشد
الف) کدام واج، واج آرای را به وجود آورده است؟
ب) یک واژه مشخص کنید که سبب ایجاد واج آرای شده است؟
- ۷۸. در بیت زیر دو صامت بیابید که سبب ایجاد واج آرای شده است؟
چشمم از آینه‌داران خط و خالش گشت
الف) چون شمع نکو رویی در رهگذر باد است
ب) آن روز که لاله از پی لاله شکفت
- ۷۹. با توجه به بیت:
هنوز از دهن بوی شیر آیدش
الف) کدام واج، واج آرای را به وجود آورده است؟
ب) هر یک از ابیات زیر، واژه‌ای مشخص کنید که سبب ایجاد آرایه تکرار شده است.
- ۸۰. طرف هنری بر بند از شمع نکو رویی
برگونه شرق زخم صد ساله شکفت

۸۱. نوع آرایه به کار رفته در هر یک از ابیات گروه «الف» را از بین آرایه‌های گروه «ب» انتخاب نمایید.
توجه: در گروه «ب» یک مورد اضافی است.

گروه «الف»	گروه «ب»
الف) رشته تسبیح اگر بگسست معذورم بدار ب) حبیب خدای جهان آفرین	دستم اندر ساعد ساقی سیمین ساق بود نگه کرد بر روی مردان دین
	تکرار واج آرای واج آرای

۸۲. واج ایجاد کننده واج آرای در هر یک از ابیات گروه «الف» را از بین واج‌های گروه «ب» انتخاب نمایید.
توجه: در گروه «ب» یک مورد اضافی است

گروه «الف»	گروه «ب»
الف) چو دید آن درخشان درفش مرا ب) ریاست به دست کسانی خطاست ج) لبخند تو خلاصه خوبی‌هاست	به گوش آمدش بانگ رخس مرا که ز دستشان دست‌ها برداست لختی بخند خنده گل زیباست
	خ ی ش س

۸۳. واژه به وجود آورنده واژه آرای در هر یک از ابیات گروه «الف» را از بین واژه‌های گروه «ب» انتخاب نمایید.
توجه: در گروه «ب» یک مورد اضافی است

گروه «الف»	گروه «ب»
الف) گفתי ز خاک بیشترند اهل عشق من ب) پای استدلایان چوبیین بود ج) یک عمر پریشانی من بسته به مویی است	از خاک بیشتر نه که از خاک کمتریم پای چوبین سخت بی‌تمکین بود تنها سرمویی ز سر موی تو دورم
	مو عمر خاک پای

۸۴. تکرار یک واج (صامت یا مصوت) در سخن که بر موسیقی و تأثیر آن می‌افزاید، چه نوع آرایه‌ای است؟

۸۵. واج آرای صامت‌ها محسوس ترست یا مصوت‌ها؟

۸۶. نکته مورد اهمیت در آرایه تکرار یا واژه آرای چیست؟

به پرسش‌های زیر پاسخ کامل دهید

۸۷. آرایه واج آرای را تعریف کنید. (با ذکر مثال)

۸۸. آیا بیت زیر نمونه مناسبی برای آرایه واژه آرای است؟ با ذکر دلیل، توضیح دهید.

خوشا شما که جهان می‌رود به کام شما

زمانه قرعه نو می‌زند به نام شما

۸۹. چرا بیت زیر مثال صحیحی برای واج آرای به شمار می‌رود؟

بیار باده که بنیاد عمر بر بادست

بیا که قصر امل سخت سست بنیادست

۹۰. آیا در بیت «سر و چمان من چرا میل چمن نمی‌کند / همدم گل نمی‌شود یا سمن نمی‌کند» واج آرای به کار رفته است؟ با ذکر دلیل.

۹۱. تفاوت واج آرای با واژه آرای را با مثال توضیح دهید.

خودآزمایی

۱- در بیت‌های زیر، نمونه‌های واج آرایی را بیابید.

همچو سرمستان به بستان، پای کوب و دست‌زن (ملاقاتی)	سرو را بین بر سماع بلبلان صبح خیز
ای بسا باغ و بهاران که خزان من و توست (انتهاج)	گو بهار دل و جان باش و خزان باش، ار نه
که هرچه بر سر ما می‌رود، ارادت اوست (ملاحظه)	سر ارادت ما و آستان حضرت دوست
ای تکیه‌گاه و پناه من/زیباترین لحظه‌های / پر عصمت و پر شکوه تنهایی و خلوت من! ای شط‌ شیرین پر شکوت من!	
(مهدی افغان نالک)	

۲- در اشعار زیر، آرایه تکرار (واژه‌آرای) را بیابید.

من که یک امروز مهمان توام، فردا چرا؟ (شهریار)	عمر ما را مهلت امروز و فردای تو نیست
یاد تو یاد عشق نخستین است (دروغ فرزاد)	در دل، چگونگی تو می‌میرد
خوشا شما که جهان می‌رود به کام شما (انتهاج)	زمانه قرعه نو می‌زند به نام شما
ور خوار چون خارم کنی، ای گل! بدان خواری خوشم (ابوالقاسم مالت)	گر تو گرفتارم کنی، من با گرفتاری خوشم
گل از خارم برآوردی و خار از پای و پای از گل (سعدی)	گرم باز آمدی محبوب سیم اندام سنگین دل
روز فراق را که نهد در شمار عمر (ملاحظه)	بی‌عمر زنده‌ام من و این بس عجب مدار
پای چوین سبخت بی‌تمکین بود (مهلوی)	پای است دلایان چو بی‌پای بود
وز نام چه پرسی که مرا ننگ ز نام است (ملاحظه)	از ننگ چه پرسی که مرا نام ز ننگ است
که بدعهد از پشیمانی، پشیمان زود می‌گردد (مناقب)	گر اظهار پشیمانی کند گردون مشو ایمن
تنها سر مویی ز سر موی تو دورم (قیصر امین‌پور)	یک عمر پریشانی دل، بسته به مویی است
درد عشق است آنکه درمانیش نیست (سلیمان ساوومر)	هر کجا دردی است درمانیش هست

۳- غزلی از دیوان حافظ بیابید که نمونه مناسبی برای کاربرد واج آرای و واژه آرای باشد؛ سپس مشخص کنید، کدام واج‌ها و واژه‌ها در ایجاد این آرایه‌ها، مؤثر هستند.

فصل اول

۱- شعر زیر را بخوانید و جدول را کامل کنید.

خانه‌ای می‌ساخت سقراط حکیم
آمدند از ره رفیق و آشنا
نیست درخورد تو، ای صاحب نظر!
چون توانی زیستن در این قفس؟
بارگاهی بایسد و کاخی عظیم
در شبستان تو چون آییم جمع
گفت در پاسخ: که ما را باک نیست
خانه‌ای در خورد یاران ساختم
بام خود تا عرش می‌افراشتم
چون صدف، کمیاب و چون ذرپربه‌است

در کتاب آمد که در عهد قدیم
چون به پایان برد کار آن سرا
جمله گفتند: این بنای مختصر
این قفس نبود مقام چون تو کس
بهر مردی چون تو والا و حکیم
همچو پروانه به گرد روی شمع
عارفان را خانه آلا خاک نیست
حجره خود گر بدین سان ساختم
بیش از این گر یار یکدل داشتم
در حقیقت یار یکدل، کمیابست

نیزه سعیدی، «میزفرزایی»

موضوع	شرح و توضیح
نوع لحن	
قلمرو زبانی	
قلمرو ادبی	
قلمرو فکری	
نتیجه‌گیری و تعیین نوع	

۲- حکایت زیر را بخوانید و برای هر قلمرو، چند ویژگی استخراج کنید.

پارسازاده‌ای را نعمت بیکران به دست افتاد؛ فسق و فجور آغاز کرد. باری، به نصیحتش گفتم: ای فرزند، دخل، آب روان است و عیش، آسیاب گردان؛ یعنی خرج فراوان کردن، مسلم کسی را باشد که دخل معین دارد.

که می‌گویند ملاحان سرودی
به سالی دجله گردد خشک رودی

چو دخلت نیست خرج آهسته‌تر کن
اگر بازان به کوهستان نبارد

عقل و ادب، پیش گیر و لهو و لعب بگذار که چون نعمت سپری شود، سختی ببری و پشیمانی خوری. پسر، این سخن در گوش نیاورد و بر قول من اعتراض کرد و گفت:

غم فردا، نشاید خورد امروز

برو شادی کن ای یار دل افروز

دیدم که نصیحت نمی‌پذیرد و دم گرم من در آهن سرد او اثر نمی‌کند؛ روی از مصاحبت بگردانیدم و قول حکما کار بستم که گفته‌اند:

هر چه دانی ز نیک خواهی و پند
به دو پای او افتاده، اندر بند
نشـنیدم حدیث دانشـمند

گر چه دانی که نشـنوند، بگوی
زود باشد که خیره سر، بینی
دست بر دست می‌زند که دریغ

(گلستان، باب هفتم)

قلمرو زبانی	قلمرو ادبی	قلمرو فکری

۳- نمونه‌های زیر را از دید حس و حال فضای شعری و عاطفی بررسی کنید.

وندر نهران، سرشک همی باری
بود آن که بود خیره چه غم داری؟

ای آن که غمگنی و سزاواری
رفت آن که رفت و آمد آن که آمد

(رودتی)

بیا تا گل برافشانیم و می در ساغر اندازیم

این مطرب از کجاست که برگفت نام دوست
دل زنده می شود به امید وفای یار

جامی است که عقل آفرین میزندش
این کوزه گر دهر چنین جام لطیف

خروشید گای فرخ اسفندیار

وقت را غنیمت دان آن قدر که بتوانی

۴- در بیت‌های زیر، نمونه‌های واج‌آرایی و واژه‌آرایی را بیابید.

گوشه گرفتم ز خلق و فایده‌ای نیست

ما چو زدری پای کشیدیم، کشیدیم
دل نیست کبوتر که چو برخاست نشیند

در زلف تو بند بود داد دل ما
ای داد به داد دل ما کس نرسید

نه من ز بی‌عملی در جهان ملولم و بس

اگر جنگ خواهی و خون ریختن
بگو تا سوار آورم ز آبلی

فلک را سقف بشکافیم و طرحی نو در اندازیم

(مفاه)

تا جان و جامه بذل کنم بر پیام‌دوست
جان رقص می‌کند به سماع کلام دوست

(سعدی)

صد بوسه ز مهر بر جبین میزندش
می سازد و باز بر زمین می‌زندش

(فیاض)

هماوردت آمد بر آرای کار

(هردوسری)

حاصل از حیات ای جان یکدم است تادانی

(مفاه)

گوشه چشمت بلای گوشه‌نشین است

(سعدی)

امید ز هر کس که بریدیم، بریدیم
از گوشه بامی که پریدیم، پریدیم

(همشدر)

در بند کمند بود داد دل ما
از بس که بلند بود داد دل ما

(قصص امین پور)

ملالت علما هم ز علم بی‌عمل است

(مفاه)

بر این گونه سختی بر آویختن
که باشنند با خنجر کابلی

(هردوسری)

- زبان ایرانیان پیش از اسلام، که ریشه و مادر زبان امروز ایران است، «پارسی» یا «فارسی» نامیده می‌شد.
- در ایران قبل از اسلام آثار فرهنگی و ادبی را شفاهی حفظ می‌کردند و نسل به نسل به یکدیگر منتقل می‌کردند. مثل کتاب اوستا که سرانجام در دوره ساسانی به نگارش درآمد.
- زبان‌هایی را که در ایران و مناطق همجوار متداول بوده است «گروه زبان‌های ایرانی» می‌نامند.
- از نظر تاریخی زبان‌های ایرانی به سه دسته عمده تقسیم می‌شوند:

فارسی باستان

- در دوره هخامنشی رایج بوده است. آثار بر جای مانده زبان فارسی باستان، فرمان‌ها و نامه‌های شاهان هخامنشی است که به خط میخی نوشته شده‌اند.

فارسی میانه

- به دو گروه زبانی تقسیم می‌شود:
 - ۱- پارسی
 - ۲- پهلوی

زبان پارسی

در دوره اشکانیان در نواحی شمال و شمال شرقی ایران رایج بوده و تا اوایل دوره ساسانیان نیز آثاری به این زبان تألیف می‌شده است.

زبان پهلوی

زبان رسمی دوره ساسانی بوده، و از آن‌جا که این زبان اساساً به ناحیه پارسی تعلق داشته و در مرحله‌ای بین فارسی باستان و فارسی نو (دری) قرار دارد، آن را «فارسی میانه» نیز می‌نامند.

آنگر زبان پهلوی

آثاری که به این زبان تألیف شده بیشتر آثار دینی زردشتی است، مانند «یادگار زریران». اکثر آثار ادبی منثور و منظوم این زبان از میان رفته است ولی ترجمه عربی و فارسی بعضی از آن‌ها مانند «کلیله و دمنه» و «هزار و یکشب» در دست است که آن‌ها هم دچار تغییرات فراوان شده‌اند. آثار ادبی پهلوی به سبب این‌که اهمیتی که سنت شفاهی در ایران قبل از اسلام داشته است غالباً به کتابت درنیامده است.
از نمونه آثار ادبی پهلوی: منظومه‌های «درخت آسوریک» و «یادگار زریران» می‌توان نام برد که هر دو اصل پارسی دارند.

فارسی نو

- پس از ورود اسلام به ایران، زبان فارسی دچار تحول تازه‌ای شد.
- زبان فارسی با بهره‌گیری از الفبای خط عربی به مرحله جدیدی گام نهاد.
- زبان دری، زبان درباریان دوره ساسانی، زبان محاوره و مکاتبه مقامات دولتی بود. ادبیات فارسی دری تقریباً هم‌زمان با دولت طاهریان پدید آمد.
- دری نخستین صورت زبان ادبی فارسی نو در برابر نفوذ عناصر زبان عربی بود.
- فارسی دری، موجودیت خود را به سختی حفظ کرد و به تدریج زبان عمومی سراسر ایران شد. منطقه رواج فارسی دری نخست در مشرق و شمال شرقی ایران بود.
- در کادری زیر هم از «وضع حکومت‌های روی کار آمده در ایران» و هم از «وضع زبان و ادبیات فارسی» در قرون اول تا پنجم هجری، مطلع خواهید شد.

۱- روی کار آمدن یعقوب لیث صفاری

۲- عدم استفاده از زبان عربی در دربار وی

۳- رسمی کردن زبان فارسی دری در قلمرو خویش

۴- شکوفایی زبان فارسی دری پس از یعقوب لیث (در دولت‌های سامانی، آل بویه و...)

سه قرن اول هجری ←

قرن چهارم
و
نیمه اول قرن پنجم

- ۱- مهمترین دوره تمدن اسلامی
- ۲- دوره شکوفایی نظم و نثر
- ۳- رواج سنت های کهن ایرانی با روی کار آمدن سامانیان
- ۴- تبدیل بخارا(پایتخت سامانیان) به مرکز فرهنگی
- ۵- تشویق شاعران و مترجمان به فارسی گوئی و فارسی نویسی
- ۶- ظهور شاعران بزرگ همچون عنصری، فرخی و منوچهری در دربار غزنویان
- ۷- دوره طلایی شکوفایی روح ایرانی و شکل گیری حماسه های ملی ایرانی به زبان فارسی
- ۸- دوره ترقی در تمام زمینه های علمی و عصر اندیشه استقلال ملی ایران
- ۹- حضور دانشمندان و شاعران بزرگی همچون ابوعلی سینا، رودکی و فردوسی

شعر

ویژگی های «شعر در قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم»:

- ۱- سادگی و روانی کلام و فکر
- ۲- اوج درخشش شعر حماسی (که با فردوسی به اوج رسید)
- ۳- شکل گیری شعرفارسی به دست رودکی (ملقب به پدر شعر فارسی)
- ۴- به وجود آمدن شعر حکمی و اندرزی
- ۵- قوت یافتن شعر غنایی با رودکی و شهید بلخی
- ۶- شکل گیری شعر تعلیمی (اما در دوره سلجوقیان به پختگی رسید)
- ۷- استفاده از موعظه و نصیحت در شعر (قصیده تمام و کمال در این موضوع را «کسایی مروزی» سرود و بعد از او «ناصرخسرو» آن را ادامه داد)
- ۸- آغاز داستان سرایی، قصه پردازی و آوردن حکایات و امثال در شعر

نثر

ویژگی های «نثر در قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم»:

- ۱- ساده، روان و قابل فهم
- ۲- موضوعات آن:
 - «حماسی»
 - «ملی»
 - «تاریخی»

مهمترین آثارنثراین دوره

تألیف در سال ۳۴۶ نگارش توسط عده ای از دانشوران خراسان موضوع: تاریخ گذشته ایران	←	۱- شاهنامه ابومنصوری
اصل آن به زبان عربی محمد بن جریر طبری نویسنده اصلی جمعی از علمای ماوراءالنهر ترجمه آن به زبان فارسی	←	۲- ترجمه تفسیر طبری
نگاشتن آن به امر منصور بن نوح سامانی ابوعلی بلعمی (وزیر منصور سامانی) مأمور نگارش اصل تاب به عربی است (نام اصلی آن تاریخ الرسل و الملوک است که توسط محمد بن جریر طبری تألیف شده است و بلعمی آن را ترجمه کرد)	←	۳- تاریخ بلعمی

نکته مهم

بلعمی علاوه بر ترجمه این کتاب به فارسی، اطلاعات تاریخی دیگری به آن اضافه یا حذف کرد. بنابراین کتاب به تاریخ بلعمی مشهور شد.

تعیین کنید کدام عبارت درست و کدام عبارت نادرست است

X	✓	
☐	☐	۹۲. زبان ایران پیش از اسلام که ریشه و مادر زبان امروز ایران است، «دری» نامیده می‌شود.
☐	☐	۹۳. در ایران پیش از اسلام، آثار علمی و تاریخی قرن‌ها سینه به سینه حفظ می‌شده است.
☐	☐	۹۴. کتاب اوستا سرانجام در دوره اشکانیان به نگارش درآمد.
☐	☐	۹۵. زبان‌هایی که در ایران و مناطق هم‌جوار از قدیم‌ترین ایام متداول بوده است، ویژگی‌های مشترکی دارند. این مجموعه زبان‌ها را «گروه زبان‌های ایرانی» می‌نامند.
☐	☐	۹۶. از نظر علمی، زبان‌های ایرانی را به سه دسته تقسیم می‌کنیم: فارسی باستان، فارسی میانه، فارسی نو.
☐	☐	۹۷. فارسی باستان، این زبان در دوره هخامنش رایج بوده و آثار بر جای مانده زبان فارسی باستان، حکایت‌ها و قصه‌های آموزنده است که به خط میخی نوشته شده‌اند.
☐	☐	۹۸. زبان پارتی، در دوره ساسانی رایج بود.
☐	☐	۹۹. زبان پارتی در شمال و شمال شرقی ایران رایج بوده است.
☐	☐	۱۰۰. زبان پارسی میانه یا پهلوی زبان رسمی دوران اشکانی بود.
☐	☐	۱۰۱. از آنجا که زبان پهلوی به ناحیه پارس تعلق داشته و در مرحله‌ای میان فارسی باستان و فارسی نو (دری) قرار دارد آن را فارسی میانه می‌نامند.
☐	☐	۱۰۲. آثاری که به زبان پهلوی تألیف شده بیشتر آثار دینی زردشتی هستند.
☐	☐	۱۰۳. آثار ادبی فارسی باستان به سبب اهمیتی که سنت شفاهی در ایران پیش از اسلام داشته غالباً به کتابت در نیامده بود.
☐	☐	۱۰۴. بعضی از قطعات باقی‌مانده به زبان پهلوی، اشعار حکمی - اندرزی هستند.
☐	☐	۱۰۵. دو نمونه از قطعات شعری بازمانده به زبان پهلوی منظومه «درخت آسوریک» و «یادگار زیران» است که هر دو اصل پارتی هستند.
☐	☐	۱۰۶. پس از ورود اسلام به ایران زبان فارسی متحول شد و با بهره‌گیری از الفبای خط فارسی، زبان فارسی به مرحله جدیدی گام نهاد که به آن «فارسی نو» یا «فارسی دری» می‌گویند.
☐	☐	۱۰۷. «پهلوی» زبان دربار ساسانیان، زبان محاوره و مکاتبات مقامات دولتی بوده است.
☐	☐	۱۰۸. فارسی دری نخستین صورت زبان ادبی فارسی نو در برابر نفوذ عناصر زبان عربی بود.
☐	☐	۱۰۹. منطقه رواج فارسی دری نخست در مغرب و شمال غربی ایران بود.
☐	☐	۱۱۰. زبان فارسی دری در قرن سوم هجری فرصت داشت به عنوان زبان ادبی، سیاسی و علمی رشد کند.
☐	☐	۱۱۱. در قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم ابوعلی سینا از جمله مردان مشهور بود که در هر علمی تبحر داشت و به زبان‌های فارسی و عربی شعر می‌گفت.
☐	☐	۱۱۲. شعر غنایی به دست دو غزل‌سرای مشهور ناصر خسرو و جامی قوت و استحکام یافت.
☐	☐	۱۱۳. شعر مدحی یا مدیحه‌سرایی در قرن چهارم و پنجم هجری به پیروی از شعر دربار معمول بود.
☐	☐	۱۱۴. شعر حکمی و اندرزی در قرن چهارم و اوایل قرن پنجم به وجود آمد و در دوره سلجوقیان شتاب یافت.
☐	☐	۱۱۵. داستان‌سرایی و قصه‌پردازی و آوردن حکایت‌ها و مثل‌ها در شعر دوره باستان آغاز شد.

جاهلی خلی را با کلمات مناسب پر کنید (هژگان کلیدی)

۱۱۶. زبان ایران پیش از اسلام که ریشه و مادر زبان امروز ایران است یا نام دارد.
۱۱۷. در ایران پیش از اسلام آثار قرن‌ها سینه به سینه حفظ شده است.
۱۱۸. کتاب را که موبدان برای اجرای مراسم دینی از حفظ می‌خوانند سرانجام در دوره ساسانی به نگارش درآوردند.
۱۱۹. زبان‌هایی که در ایران و مناطق هم‌جوار ویژگی‌های مشترک داشته را می‌نامند.
۱۲۰. از نظر زبان‌های ایرانی را به سه دسته عمده تقسیم می‌کنند. فارسی باستان، و
۱۲۱. فارسی باستان در دوره رایج بوده است.
۱۲۲. آثار بر جای مانده زبان فارسی باستان، و است که به خط میخی نوشته شده‌اند.
۱۲۳. زبان پارتی در دوره رایج بود.
۱۲۴. زبان پارتی در و ایران متداول بود.
۱۲۵. زبان پارسی میانه یا پهلوی زبان رسمی دوران بود.

۱۲۶. از آنجا که زبان پهلوی میان فارسی باستان و فارسی نو (دری) قرار داشته آن را می‌نامند.
۱۲۷. آثاری که به زبان پهلوی تألیف شده بیشتر آثار است.
۱۲۸. آثار ادبی پهلوی که ترجمه عربی و فارسی آنها موجود است، عبارتند از و
۱۲۹. بعضی از قطعات بازمانده اشعار پهلوی، تعلیمی و هستند.
۱۳۰. پس از ورود اسلام به ایران زبان فارسی با بهره‌گیری از القبای خط به مرحله جدیدی گام نهاد که به آن یا گفته می‌شود.
۱۳۱. ادبیات فارسی دری هم زمان با دولت پدید آمد.
۱۳۲. «دری» زبان دریاری ، زبان محاوره و مکاتبه مقامات دولتی بوده است.
۱۳۳. منطقه رواج فارسی دری نخست مشرق و ایران بود.
۱۳۴. کسی که قصیده تمام و کمال در مورد موعظه و نصیحت سرود بود که از شیوه او پیروی کرد.
۱۳۵. شاعران این عصر (قرن چهارم و اوایل قرن پنجم) بیشتر به واقعیت‌های نظر داشته‌اند.
۱۳۶. شعر این دوره (قرن چهارم و اوایل قرن پنجم) اوج درخشش شعر است.
۱۳۷. شاهنامه ابومنصوری حدود سال به دست عده‌ای از نوشته شد.
۱۳۸. اصل تفسیر طبری را به زبان نوشته است.
۱۳۹. کتاب تاریخ بلعمی همان کتاب است اما به زبان فارسی.
۱۴۰. کتاب تاریخ بلعمی به دستور نوشته شده است.

به پرسش‌های زیر پاسخ کوتاه دهید

۱۴۱. زبان ایرانیان پیش از اسلام که مادر زبان امروز ایران است چه نام داشته است؟
۱۴۲. کتاب اوستا در چه دوره‌ای کتابت شد؟
۱۴۳. فارسی باستان در کدام دوره رایج بوده است؟
۱۴۴. آثار باستانی به عنوان نمونه، فرمان‌ها و نامه‌های شاهان هخامنشی، با چه خطی نگارش شده است؟
۱۴۵. در دوره اشکانیان کدام زبان رایج بوده است؟
۱۴۶. پس از ورود اسلام به ایران زبان فارسی به چه شکل درآمد؟
۱۴۷. در دوره ساسانیان کدام زبان، زبان رسمی بود؟
۱۴۸. منطقه رواج فارسی دری کجا بوده است؟
۱۴۹. بنیان‌گذاران شعر فارسی و حماسه ملی ایران در دوره ساسانی چه کسانی بودند؟
۱۵۰. دو شاعر بلند آوازه ایران، رودکی و فردوسی در کدام قرن می‌زیسته‌اند؟
۱۵۱. در دوره ساسانی عمده‌ترین مرکز فرهنگی ایران کجا بود؟
۱۵۲. سه تن از شاعرانی که در دوره غزنویان شهرت داشتند را نام ببرید.
۱۵۳. پایه حماسه ملی به زبان فارسی در کدام قرن گذاشته شد؟
۱۵۴. دوره قرن چهارم و اوایل قرن پنجم هم زمان با چه حکومتی در ایران است؟
۱۵۵. در قرن چهارم و اوایل قرن پنجم کتاب تاریخ بلعمی به دستور چه کسی به زبان پارسی درآمد؟
۱۵۶. از جمله ویژگی‌های شعر فارسی در قرن چهارم و اوایل قرن پنجم چیست؟
۱۵۷. انواع شعر دوره قرن چهارم هجری و اوایل قرن پنجم چه بود؟
۱۵۸. موضوع کتاب شاهنامه ابومنصوری چیست؟
۱۵۹. چه کسانی تفسیر طبری را به زبان فارسی بازگرداندند؟

به پرسش‌های زیر پاسخ کامل دهید

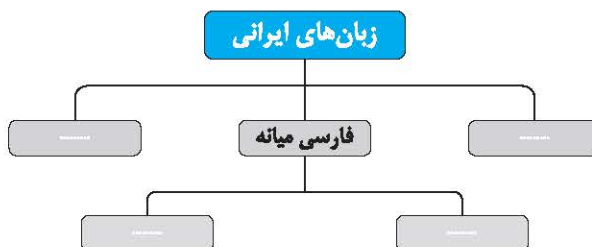
۱۶۰. از نظر تاریخی زبان‌های ایرانی به چند دسته عمده تقسیم می‌شوند؟ نام ببرید.
۱۶۱. آثار بر جای مانده از فارسی باستان چه بوده است و به چه خطی نگارش شده است؟
۱۶۲. چند نمونه از آثاری که به زبان پهلوی یا به آن دوران متعلق بودند و بعد ترجمه شده‌اند را نام ببرید.
۱۶۳. فارسی دری چگونه به وجود آمد؟
۱۶۴. زبان فارسی دری، زبان کدام دوره از حکومت ایران بود؟
۱۶۵. پس از نفوذ عناصر زبان عربی در زبان، زبان رایج ایران چه شکلی به خود گرفت؟
۱۶۶. اوضاع ادبی و علمی ایران در قرن چهارم و اوایل قرن پنجم چگونه بود؟
۱۶۷. ویژگی‌های شعر قرن چهارم و اوایل قرن پنجم و خصیصه‌های آن شرح دهید.
۱۶۸. علت شهرت کتاب بلعمی به «تاریخ بلعمی» چیست؟
۱۶۹. درباره «تفسیر طبری» و ترجمه آن چه می‌دانید؟

خودارزیابی

۱- چرا به زبان فارسی نو، «فارسی دری» هم گفته می‌شود؟

۲- نمودار زیر را با توجه به آموزه‌های درس کامل کنید.

۳- عوامل رشد و گسترش زبان و ادب پارسی در این دوره زمانی را بنویسید.

۴- مهم‌ترین کتاب‌های نثر این دوره کدام‌اند و چه تأثیری بر وضعیت عمومی زبان و ادب فارسی داشته‌اند؟

۵- درباره مضامین شعری این دوره توضیح دهید.

۶- قلمرو شعر و نثر فارسی را در این دوره، روی نقشه نشان دهید.

قلمرو ساسانیان: راه ابریشم:
قلمرو ایران کنونی:

وزن آشکارترین ابزار موسیقایی شعر است.

- 1- بیشتر کردن تمرین‌های شنیداری
- 2- بخش کردن شعر به پاره‌های هماهنگ و مساوی
- مصراع‌ها یا پاره‌های شعر از قطعه‌های کوچک آوایی تشکیل شده‌اند که به هر کدام از این پاره‌ها «**هجا**» می‌گویند.
- هجا (بخش):** مقدار آوایی است که دهان با یکبار باز شدن آن را ادا می‌کند. هجا، از واج پدید می‌آید و شکل نوشتاری واج را «حرف» می‌نامند.
- واج:** کوچک‌ترین واحد «آوایی» زبان است.

مثال: واژه کردار دو هجا و شش واج دارد: هجا: کِر / د ا ر واج: ک / ا / ر / د / ا / ر

مصوت: زبان فارسی «نشش» مصوت دارد: 1- مصوت‌های کوتاه (ـِ، ـَ، ـُ)
2- مصوت‌های بلند «ا، ی، و»

صامت: ۲۳ واج دیگر زبان فارسی صامت هستند؛ پ/چ/ف/ و...

تقسیم‌بندی هجاها

هجاهای زبان فارسی به «سه دسته» تقسیم می‌شوند:

عنوان هجا	نحوه قرار گرفتن	نشانه	مثال
کوتاه	صامت + مصوت کوتاه	U	ب، ت، ر
بلند	الف) صامت + مصوت کوتاه + صامت ب) صامت + مصوت بلند	-	ذره، دل، پُر پا، جو، سی
کشیده	الف) صامت + مصوت کوتاه + دو صامت ب) صامت + مصوت بلند + یک یا دو صامت	U- U-	بُرد، گشت، ذره، مَرگ دوده، رود، کاشت، راست

نکات مهم

- 1- هر هجا (بخش)، یک مصوت دارد؛ بنابراین، تعداد هجاهای یک کلمه با تعداد مصوت‌های آن برابر است.
برای مثال: «تبریک» دو مصوت (ـِ، ـَ) دارد و دو هجاست.
- 2- هر هجا را همان طور که می‌خوانیم، می‌نویسیم تا واج‌های آن را به درستی تعیین کنیم.
برای مثال: خواب ← خاب: هجای کشیده (U)
- 3- در زبان فارسی هیچ واژه‌ای با مصوت آغاز نمی‌شود؛ بنابراین واژه‌هایی مانند «آب» که ظاهراً با مصوت آغاز می‌شوند نیز در ابتدای خود یک صامت همزه دارند که در تعیین نوع هجا و تعداد واج‌ها باید بدان توجه داشت.
برای مثال: واژه «آب» یک هجای کشیده است. آب ← ء آب

همپوشی

در هر شعر تمام مصراع‌ها هم وزن‌اند. برای آن که دو مصراع یا بیت هم‌وزن باشند باید: **الف)** تعداد هجاهای آن‌ها با هم برابر باشد.

ب) هجاهای کوتاه و بلند آن‌ها در مقابل یکدیگر قرار گیرد.

توجه: هجای پایانی اوزان شعر فارسی همیشه بلند محسوب می‌شود و حتی اگر به جای آن هجای کشیده یا کوتاه بیاید، همچنان آن را هجای بلند به حساب می‌آوریم.

وزن در شعر نو

در شعر نو، معمولاً شاعران تساوی مصراع‌های شعری را الزامی نمی‌دانند؛ به همین سبب طول مصراع‌های شعر نو یکسان نیست.

در شبان غم تنهایی خویش
عابد چشم سخنگوی توام
من در این تاریکی
من در این تیره شب جانفرسا
زائر ظلمت گیسوی توام
گیسوان تو پریشانتر از اندیشه من
گیسوان تو شب بی‌پایان
چنگل عطر آلود
شکن گیسوی تو موج دریای خیال

همانطور که ملاحظه می‌کنید، طول مصراع‌ها در شعر نو یکسان نیست.